

Dicht bij mensen komen

Jan van Oers

In dit nummer van Schoolbestuur treft u het artikel aan *Wat een goede leraar doet...!* Het is bedoeld als een inleidend artikel

op de theorie van Andries Baart. Baart ontwikkelde zijn theorie op basis van een systematisch en gezamenlijk nadenken met buurtpastores. De input was het materiaal uit hun werkpraktijk.

Het bovengenoemde artikel vormt ook het vertrekpunt voor een gesprek dat ik met Baart voerde op zijn werkkamer in Utrecht. Aan het begin van dat gesprek vroeg hij mij waarover ik het graag wilde hebben. Ik antwoordde dat ik benieuwd was om van hem te horen wat presentie kon betekenen voor het onderwijs. Na wat over en weer gesproken te hebben spraken we af dat hij zijn verhaal zou vertellen aan de hand van de begrippen uit het inleidende artikel. Met andere woorden: we zouden het hebben over presentie, praktijken en taciet weten. Welke betekenis kunnen die hebben voor het onderwijs? Het verloop van het gesprek leest u hieronder. Omdat gesprek en inleiding een soort van tweeluik vormen, ligt het voor de hand om misschien eerst de inleiding te lezen. Maar het is natuurlijk aan de lezer zelf om zijn volgorde te bepalen.

Ik ben benieuwd van u te horen welke mogelijkheden u ziet voor presentie in het onderwijs!

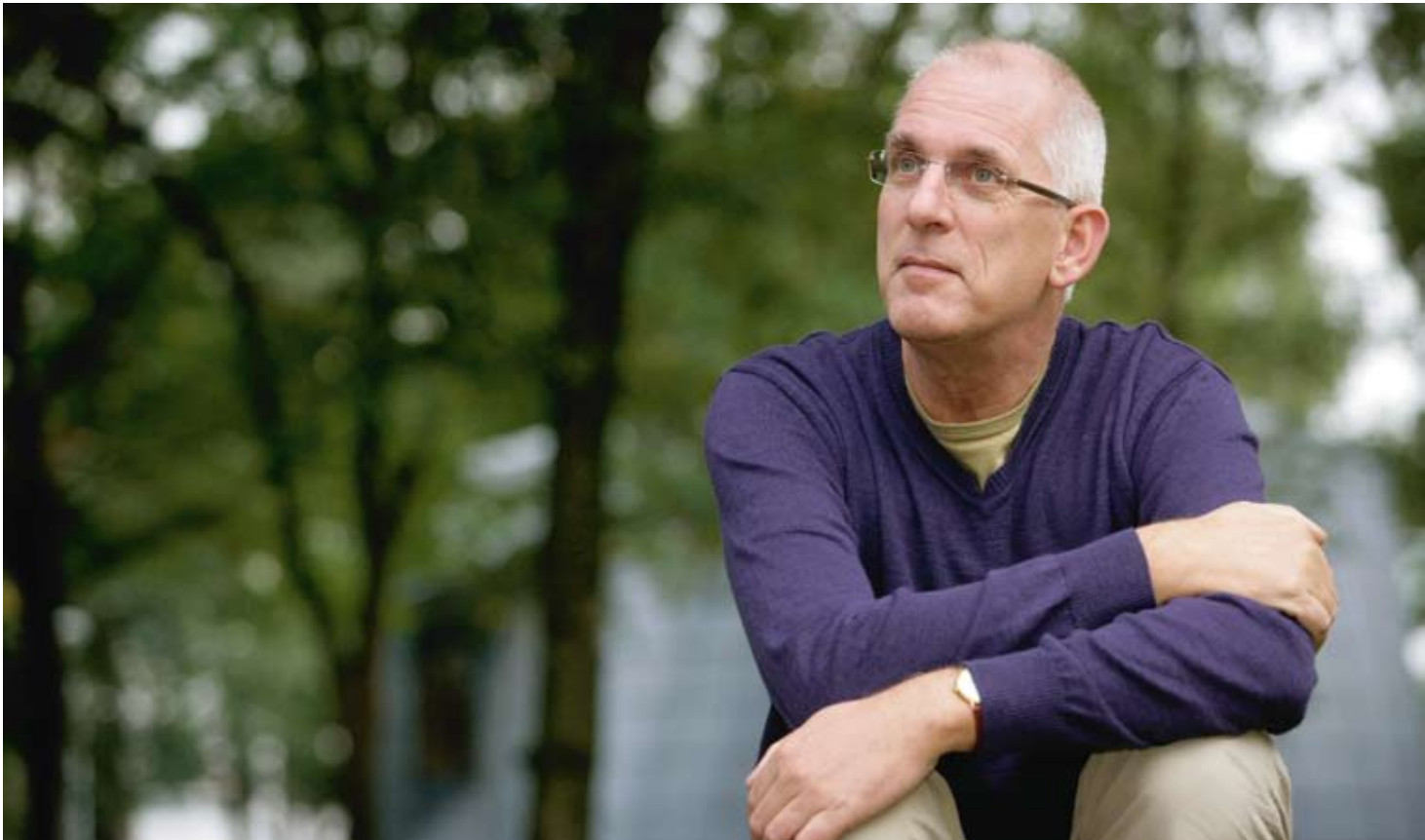
Ik moet u zeggen dat onderwijs een onbekend terrein voor mij is, al geef ik zelf natuurlijk al vele tientallen jaren onderwijs. De presentietheorie komt uit de zorg, maar onderwijsmensen die ik spreek, vragen mij regelmatig ook iets voor hen te doen. Heel algemeen denk ik dat presentie op drie terreinen iets voor het onderwijs kan betekenen. Allereerst is dat de voortijdige uitstroom van leerlingen. Het gaat dan om moeilijke, gecompliceerde leerlingen. Probleemleerlingen. Ik denk aan ROC 's en

VMBO 's. Hoe kunnen we die vasthouden? Wat moeten we doen om ze niet kwijt te raken? Er zijn al allerlei initiatieven in Rotterdam en Den Haag om daar aan tegemoet te komen. Een voorbeeld daarvan is ontbijt op school. Presentie zou een benadering kunnen zijn om die kinderen vast te houden, dichterbij te komen, beter te begrijpen ook. Het tweede terrein heeft van doen met het onderwijs zelf en het ambacht van de leraar. Onderwijs is momenteel veelal ontdaan van zijn pedagogische grondslag. Zijn core business zou bestaan uit het leveren van beroepskwalificaties, vanuit een instrumentele en bureaucratische setting. Het onderwijs is eigenlijk murw georganiseerd. Alle pedagogische presentie is eruit! Waar moet het in het onderwijs om gaan? Toch om de vorming van mensen opdat ze straks goed kunnen leven. Dat competentiegestuurd onderwijs 'vermoordt' in zekere zin leraren. Daarmee zijn we op het derde terrein gekomen waarop presentie kan werken. Dat van de leraren zelf. Zij dreigen in de onderwijsfabriek over de kling gejaagd te worden of worden dat al. Wie is er nog present voor onze docenten? Zijn zij voetvolk dat links en rechts kan worden ingezet of afgericht? Het tekent het klimaat op heel wat scholen. Ook leerlingen hebben daar last van.

Het gaat om drie panelen waarop contactpunten liggen voor onderwijs en presentie. Alle drie zijn ze majeur van aard. Ze haken in elkaar. Doe je als school iets in het eerste

paneel dan krijg je ook effecten in het tweede en derde paneel en moet je daar ook iets doen. Ga je met probleemleerlingen aan de slag dan stuit je bijna gelijk op de vraag: wat is onze core business? En: zijn onze onderwijsmensen wel toegerust om leerlingen zo vast te houden? Van de pabo's kun je helaas niet veel verwachten. We weten inmiddels dat de inrichting van die opleiding de studenten niet motiveert in de pedagogische, relatiegestuurde en dus presente onderwijsvormen. Zij worden aan de hand van verregaand competentiegestuurd onderwijs vooral ingevoerd in zaakgerichte vakken. Het leren kijken naar leerlingen is weggeduwd. Leraarschap is toch óók een roeping om kinderen te helpen het leven aan te kunnen in deze complexe maatschappij. Rekenen en taal zijn daarbij hulpmiddelen. Maar die roeping staat geweldig onder druk, niet in de laatste plaats omdat onderwijs als institutie aan het verworden is tot een systeem. Daarbij gaat iets essentieels verloren.

De KPC Groep heeft bij ons aangeklopt. Zij wil over deze problemen nadenken en is ervan overtuigd geraakt dat je die problemen niet kunt aanpakken zonder een levensbeschouwelijke visie. Het is ontegenzeggelijk waar dat presentie die visie in zich draagt en kan helpen te articuleren. Als wij iets gaan doen met onderwijs wordt dat waarschijnlijk iets op het eerste paneel. Dat betekent ook dat we onze staf zullen moeten uitbreiden met mensen die

Andries Baart is sinds 1991 bijzonder hoogleraar, van 1991 – 2006 aan de Katholieke Universiteit te Utrecht en vanaf 2007 aan de Faculteit Geesteswetenschappen, Departement Religiewetenschappen en Theologie te Tilburg. Hij is geestelijk vader van de presentietheorie en doet onderzoek naar buurtpastoraat, geestelijke verzorging en meer in het algemeen naar zorg, welzijn en dienstverlening.

gepikt en gemazeld zijn in het onderwijs.

Heeft die hele presentiebenadering ook iets van doen met uw eigen levensbeschouwelijke achtergrond?

De toewijding aan kwetsbare mensen, daar gaat het in mijn leven om. Ik houd me bezig met mensen die lijden, die 'kapot' zijn, jong en oud. Zij vormen mijn preferente optie. Ik ben bijzonder geïnteresseerd hoe we hun nabij kunnen komen, troost bieden, hun lijden verlichten, present zijn. Dit is mijn persoonlijke roeping en daarin zitten uitgesproken religieuze motieven. Die achtergrond verberg ik niet, mensen herkennen dat ook in de normatieve grondslag van mijn theorie. Denk maar aan Jahweh die zegt het lijden van zijn volk te hebben gezien en hun nabij komt. Dat persoonlijke motief is overigens echt persoonlijk; de presentiebeoefening is niet levensbeschouwelijk gebonden en de mooiste presentiebeoefenaren zijn van velerlei pluimage.

Eigenlijk bent u bezig met een lekenbeweging, een soort Moderne Devotie, maar dan in onze tijd!

Dat is veel te sterk en exclusief gezegd. Ik voel me wel erfgenaam van religieuze ordes en congregaties. Religieuzen zien dat zelf ook. Wij deden hetzelfde, zeggen zij. In die buurten blijven, bij die kinderen, zorgen voor de menselijke maat in ziekenhuizen. Die ordes sterven nu uit, maar de presentie slaat in Nederland en daarbuiten bijzonder goed aan. Overigens herkennen velen in de presentie ook andere levensbeschouwelijke trekjes. Zo kent de presentie de latende modus, niet actief zijn, waken, kijken, getuige zijn, afwachten, dulden en het uithouden: het doet denken aan boeddhisme en mystiek, merken lezers op. En dat is inderdaad zo. Ik ken die bronnen goed.

Onderwijs als praktijk!

Dat had in uw artikel nog wat scherper gekund. Praktijken moet je namelijk afzetten tegenover (losse) handelingen. Ik ben gepromoveerd als

handelingsfilosoof en mede daardoor heb ik wat ik zag in de zorg veel te lang geïnterpreteerd als handelingen, en dat is ronduit schadelijk. Hoewel zorg een complexe praktijk is, zien we toch dat jonge mensen in hun opleiding voor hulpverlening of onderwijs vooral tientallen losse handelingen aanleren. Ze worden opgeleid om handelingen te verrichten zoals diagnoses stellen, behandeltrajecten ontwerpen, plangestuurde begeleiding uitvoeren, evalueren, communiceren etc. Maar onderwijs of zorg is geen verzameling van losse handelingen, het gaat er niet om dat de een dit schroefje in- of aandraait en de volgende weer een ander. Zo'n aanpak is verwoestend voor de praktijk die zorg of onderwijs eigenlijk is. Bij een praktijk gaat het om het geheel, dat complex is en een innerlijke aanleg heeft op het voortreffelijk nastreven van een doel. Om te weten wat goed is in zo'n praktijk moet je in die praktijk de ervaring opdoen van wat voortreffelijk is, wat

de heerlijkste momenten zijn. Zij laten zien wat standaarden van excellentie zijn. Om te weten wat voortreffelijk onderwijs is, moet je in dat onderwijs je laten onderdompelen om vanuit je ervaring te ontdekken wat goed is. Vergelijk het met een violist. Hij moet in het vioolspel duiken, in zijn viool kruipen om zelf te ontdekken wanneer hij werkelijk goed viool speelt. De meeste standaarden voor

onderwijs en ook voor zorg worden nu van buitenaf extern aan die praktijken opgelegd. Dat is niet altijd slecht maar wel onvolledig. Je moet op zijn minst een combinatie hebben met die innerlijke standaarden!

De film 'Etre et avoir' tóónt zo'n praktijk. Daar is sprake van een presente docent die de afzonderlijke sferen (onderwijs en leefwereld)

bovendien goed bij elkaar houdt. Een andere virtuoos is meester Ben in de gelijknamige documentaire. Beiden zijn niet onomstreden. Een deel van mijn studenten heeft daar kritiek op, vindt het te klef. Nog een ander voorbeeld zag ik in het Zadkine College. In een van hun kamerprojecten moeten leerlingen leren koken. Daarin trad een docente op die kooklessen gaf. Zij had het omgaan met die lastige